

Pandemi Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yürüttüğü Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nın (Uzaktan Eğitim) Değerlendirilmesi (Zonguldak İli Örneği)*

Evaluation of the Quran Teaching Program (Distance Education) Conducted by the Presidency of Religious Affairs during the Pandemic Period (Sample of Zonguldak Province)

Şeref YILDIZHAN

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Ph.D. Candidate, Uludağ University Social Sciences Institute, Department of Education of Religion
Bursa, Türkiye
seref_6767@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-6053-0762

Mehmet Emin AY

Prof. Dr. Öğr. Üyesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Prof., Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Education of Religion
Bursa, Türkiye
mehmeteminay@uludag.edu.tr
orcid.org/0000-0001-7305-8981

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 08.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 29.11.2022
Yayın Tarihi / Published : 15.12.2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume: 9 - Sayı / Issue: 2 - Sayfa / Pages: 293-320

Atıf / Cite as

Yıldızhan, Şeref - Ay, Mehmet Emin. Pandemi Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yürüttüğü Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nın (Uzaktan Eğitim) Değerlendirilmesi (Zonguldak İli Örneği). *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 293-320.

Doi: 10.33460/beuifd.1100630

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

* Bu makale Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 24.12.2021 tarihli 2021/11 oturum sayılı 14 No'lu kararı ve 31.12.2021 tarihli 2007338 sayılı onayla Zonguldak İl Müftülüğünden izin alınarak oluşturulmuştur.

Öz: 2019 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan salgın hastalık hayatın birçok alanını etkilemiştir. Bunlardan bir tanesi de eğitim faaliyetleridir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu süreçte eğitim faaliyetlerinin aksamaması için "Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)" hayata geçirilmiştir. Bu çalışma "Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)"nın işlevselliğine, karşılaşılan sorunlara, devam edip etmemesine yönelik beklenti ve önerilere dair görüşleri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum deseni kullanılmıştır. Bu doğrultuda programı sadece öğretici gözüyle değil aynı zamanda kursiyer gözüyle de değerlendirmek amacıyla Zonguldak İl Müftülüğünde programa katılan 9 kursiyer ve 8 öğretici olmak üzere toplamda 17 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara programın işlevsel olup olmadığı, karşılaşılan sorunlar, programa dair beklenti ve öneriler ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların görüşleri MAXQDA22 programında içerik analiz yöntemiyle kodlanmış ve daha sonra alt temalara ulaşılmıştır. Tanıtımın yetersizliği, teknik sıkıntılar, sürenin kısa olması gibi sorunlar olsa da programın işlevsel olduğu, Kur'an-ı Kerim'i okumanın öğrenildiği hatta örgün imkânı olmayanlar için büyük bir fırsat olduğu, ayrıca programın sadece Kur'an-ı Kerim öğretimiyle kalmaması bunun yanında dini konularda farklı derslerin de eklenerek devam etmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat, Pandemi, Uzaktan Eğitim, Kur'an Öğretimi, Kur'an Kursları.

Abstract: The epidemic that emerged towards the end of 2019 has affected many areas of daily life. One of them is educational activities. A new "Quran Teaching Program (Distance Education)" was implemented by the Presidency of Religious Affairs to carry on educational activities during the pandemic. This study intends to examine the functionality of the "Quran Teaching Program (Distance Education)", the problems encountered, and expectations and suggestions regarding this program whether should be carried on. The case design, which is one of the qualitative research methods, was used in the research. In this direction, in-depth interviews were conducted with a total of 17 people, 9 trainees and 8 instructors, who participated in the program in Zonguldak Provincial Mufti to evaluate the program not only from the perspective of the instructor but also from the perspective of the trainee. Participants were asked questions about whether the program was functional, which sorts of problems were encountered, and further expectations and suggestions about the program. The answers of the participants were coded with the content analysis method in the MAXQDA22 program and then, the sub-themes were revealed. Although there are shortcomings of this teaching program such as inadequacy of promotion, technical difficulties, and short duration, it has been concluded that the program is functional and it is a great opportunity for those who did not know how to recite the Qur'an and have the opportunity before. It has also been suggested that different courses may be added to this program.

Key Words: Reading Quran al-Karim and Recitation, Pandemic, Online Education, Qur'an Teaching, Qur'an Courses.

Giriş

Kur'an-ı Kerim Allah'ın insanlara Hz. Muhammed (as) aracılığıyla gönderdiği ve İslam dininin ana kaynağını oluşturan ilahi bir kitaptır. Bu nedenle "İslam tarihinde Kur'an eğitim ve öğretimi, ilk vahiyle başlamış ve günümüze gelinceye kadar da aralıksız devam etmiştir."¹ Kur'an'ın indirildiği ilk dönemlerde Hz. Peygamber kendisine gönderilen ayetleri ezberlemiş, vahiy kâtiplerine yazdırmış aynı zamanda da Müslümanlara öğretmiştir. Müslümanlar da gelen vahyi hem ezberleyerek hem de yazarak öğrenmişlerdir. Dolayısıyla ilk dönemlerde hem ezberleyerek hem de yazarak Kur'an eğitimi yapılmıştır.²

Müslümanlar Kur'an'ı anlayıp ona uygun bir hayat yaşamak için Kur'an eğitim ve öğretim faaliyetlerine her devirde büyük önem vermiş ve günümüze kadar bu eğitim için çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Kur'an'ın indiği ilk dönemlerde bu eğitim faaliyetleri evlerde ve camilerde yapılmıştır. Özellikle Mekke döneminde tarihte önemli bir yere sahip olan ve Dârülerkam diye bilinen Erkam'ın evi Kur'an eğitim ve öğretim faaliyetlerinin merkezi diyebileceğimiz bir konuma sahip olmuştur.³ Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra inşa edilen Mescid-i Nebevî'nin bitişiğine kimsesizler için "Suffe" denilen bir mekân yapılmış ve bu mekân zamanla Kur'an eğitim ve öğretimin yapıldığı bir eğitim kurumuna dönüşmüştür. Burada bizzat Hz. Peygamber'den ders alan sahabe İslam'ı tebliğ için ihtiyaç duyulan yerlere gönderilmiş, İslam'ın yayılmasında ve İslami ilimlerin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.⁴ Ayrıca Suffe'nin dışında başta Kuba mescidi olmak üzere Peygamberimizin sağlığında inşa edilen dokuz küçük mescitte ve Darul'Kurra diye de bilinen Mahreme b. Nevfel'in evi gibi mekânlarda da Kur'an eğitim ve öğretim faaliyetleri yürütülmüştür.⁵

Başta halifeler dönemi olmak üzere, Abbasiler, Emeviler ve ondan sonraki İslam devletlerinde Kur'an eğitim öğretim faaliyetleri her zaman önemsenmiş, kurumların isimleri, seviyeleri ve işleyişleri değişse de bu faaliyetler kesintisiz devam etmiştir. Kur'an eğitiminin yapıldığı mekânların başında cami ve mescitler gelmekle birlikte zamanla müstakil Kuran eğitiminin yapıldığı merkezler de artarak yaygınlaşmıştır. Bu eğitim merkezleri "Eyyübiler döneminde Daru'l-Kur'an, Selçuklular döneminde Daru'l-Huffaz ve Osmanlı Devleti döneminde ise Daru'l-Kurra" olarak isimlendirilmiştir.⁶ Kısacası "İslam'ın ilk dönemlerinde evlerde ve camilerde başlayan Kur'an eğitim ve öğretim faaliyetleri zamanla Küttap, Daru'l-

1 Ahmet Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Nurullah Altaş - Mustafa Köylü (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 350.

2 Abdurrahman Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 91.

3 Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 2013), 43.

4 Mustafa Bakır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996), 37/469-470.

5 Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", 351.

6 Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (Dergah Yayınları, 2017), 471.

Kur'an, Daru'l-Huffaz, Daru'l-Kurra, medrese, mektep vb. gibi kurumlarda yapılarak günümüze kadar devam etmiştir."⁷

Günümüzde ise Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretimi örgün olarak imam-hatip ortaokul ve liseleri, ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde verilmektedir. Yaygın din eğitimi kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık, İhtiyaç Odaklı, 4-6 Yaş ve Yaz Kuran Kursları gibi kategorilerde tüm yaş grubunu göz önünde bulundurarak Kur'an-ı Kerim eğitim faaliyetlerini yürütmektedir.⁸ Yaygın olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde sadece Kur'an kursları değil cami içi ve dışında, cezaevlerinde, hastanelerde, KYK yurtları ve gençlik merkezlerinde ve daha pek çok alanda da bu faaliyetler icra edilmektedir. Özellikle bunların içerisinde Kur'an kursları açıldıkları günden bu zamana kadar çeşitli sorun ve sıkıntılara rağmen, sayıları kimi zaman azalsa da kapanmadan kesintisiz günümüze kadar devam eden tek kurumdur. Ne var ki 2019 yılında dünyayı etkisine alan salgın sebebiyle yüz yüze yapılan eğitim öğretim faaliyetleri sekteye uğramış, bu durumdan Kur'an Kursları da etkilenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı eğitim faaliyetlerinin devam etmesi adına uzaktan Kuran öğretim programını geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Her ne kadar örgün eğitimde uzaktan Kuran eğitimleri yapılıyor olsa da yaygın eğitimde uzaktan Kuran eğitimi ilk defa tecrübe edilmiştir. Böyle bir uygulamanın işlevsel olup olmadığını görmek için de bilimsel araştırmalar önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

2019 yılının sonlarında başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan korona virüs hastalığı hayatın birçok alanını etkilemiştir. Bu alanlardan bir tanesi de hiç şüphesiz eğitim ve öğretim faaliyetleri olmuştur. Hastalığın hızla yayılması neticesinde birçok ülke tedbir kapsamında kısıtlamalara gitmiştir. Ülkemizde de bu manada birçok alanda kısıtlamalara gidilmiş, örgün ve yüz yüze yapılan eğitim faaliyetlerinin uzaktan (online) devam etmesi şeklinde kararlar alınmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı da kuruluşundan bu yana hiçbir dönemde kesintiye uğramadan devam eden Kur'an eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devam etmesi için uzaktan eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı "Haydi Türkiye Evden Kur'an Öğrenmeye" şiarıyla çevrimiçi "Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı"nı geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Kur'an-ı Kerim Okumayı Öğreniyorum ve Kur'an-ı Kerim Okuyorum olmak üzere iki dönemi kapsayan program, haftada 3 gün, günde 2 saat olmak üzere toplamda 8 hafta şeklinde planlanmıştır. Kaynak olarak Diyanet İşleri Başkanlığınca Kuran Kurslarına yönelik hazırlanan materyallerin kullanılması ve öğreticilerden bunları kullanırken öğrencilerin seviyeleri, ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurulması istenmiştir.⁹

7 Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", 352.

8 DİB, "Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı" (Erişim 26 Kasım 2022).

9 DİB, "Kur'an Kursları Öğretim Programları" (Erişim 26 Kasım 2022).

Bu durum çalışmasının amacı pandemi sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulamaya konulan çevirim içi Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda görev alan öğretici ve eğitim alan kursiyerlerin, bu programın devamlılığına, işlevselliğine ve karşılaşılan sorunlara dair deneyimlerini ortaya koymaktır. Bu ana amaç kapsamında araştırmanın alt amaç soruları şu şekildedir:

- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”in tanıtımının yeterliliği hakkında öğrencilerin/kursiyerlerin düşünceleri nelerdir?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”in yeterliliği hakkında öğrencilerin/kursiyerlerin düşünceleri nelerdir?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”de kursiyerlerin/öğreticilerin ilgi düzeyleri hakkındaki düşünceler nelerdir?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”de karşılaşılan güçlükler hakkında öğrencilerin/kursiyerlerin düşünceleri nelerdir?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”de öğrencilerden/kursiyerlerden alınan geri dönütler nasıldır?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”in devam etmesi noktasında öğrencilerin/kursiyerlerin düşünceleri nelerdir?
- “Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim”de öğrencilerin/kursiyerlerin öneri ve beklentileri nelerdir?

Literatüre bakıldığında İbrahim Kurt'un “Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)” adlı çalışmasında salgın döneminde uzaktan eğitimle devam eden 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının eğitim öğretim süreçlerinin değerlendirilmesi, avantaj ve dezavantajların ortaya koyulması, öğrencilerin teklif ve önerileri gibi konular işlenmiştir.¹⁰

Öncü ve Onulur tarafından “Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)” üzerine yapılan çalışmada uzaktan Kur'an eğitiminin olumlu ve olumsuz yönleri ele alınmıştır. Çalışmada teknolojinin kullanımı, sanal ortamdan kaynaklanan duygusal iletişimsizlik, materyal kullanımı, mahremiyet ve dikkat dağınıklığı gibi birtakım sorunlar olsa da bu programın faydalı olduğu, yüz yüze eğitim imkânı olmayanlar için bir alternatif olabileceğinden hareketle geliştirme çalışmalarının yapılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.¹¹ Başkonak ve Akşener “On Saatte Online Kuran Eğitimi”nin mümkün olup olmadığına yönelik 18 katılımcıyla yaptıkları görüşmede katılımcıların hepsinin on saatte Kur'an okumayı öğrendikleri sonucuna ulaşmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı tarafından yüz yüze eğitim daha etkili bulunsa da uzak-

10 İbrahim Kurt, “Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2021), 393-421.

11 Ali Öncü - Tuğba Onulur, “Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 417-443.

tan Kur'an eğitiminin yüz yüze eğitime alternatif olabileceği ifade edilmiştir.¹² Başkanlık yapmış olduğu "Covid-19 Salgın Sürecinde İhtim Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi" adlı çalışmasında 38 din görevlisiyle anket yapmış. Araştırmada iletişim eksikliği, aile desteği, teknolojik imkânsızlıklar, uzaktan eğitimde başarısız olunacağı ile ilgili önyargı, ders saatlerindeki yetersizlik vb. yaşanan problemler ortaya konulduktan sonra hizmet içi eğitim seminerlerin düzenlenmesi, uzaktan eğitim imkânını sağlayan altyapının geliştirilmesi, Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'na benzer bir eğitim portalının hayata geçirilmesi, engelli ailelerine yüz yüze ya da uzaktan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunulması gibi çözüm önerileri dile getirilmiştir.¹³

Dağ'ın "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi - Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-" başlığı üzerine yaptığı çalışmada uzaktan Kur'an eğitim öğretiminin müfredat, materyal ve uygulama biçimleri tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda uzaktan eğitim formatının, yöntemi ve materyalleri Kur'an dersinin özellikle uygulama kısmı için çok uygun düşmediği ifade edilmiştir.¹⁴ Benzer bir çalışma da Akaslan tarafından yapılmıştır. Kur'an eğitimi için yüz yüze iletişimin gerekli olduğundan hareketle uzaktan eğitimin Kur'an eğitim ve öğretimi için uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁵

Çelik tarafından "Uzaktan Eğitimde Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme" üzerine yapılan çalışmada uzaktan Kuran eğitiminin avantajlarına, dezavantajlarına ve öğrencilerin yaşadığı sorunlara değinilmiştir. Neticede teknik ve teknolojik anlamda sistemin getirmiş olduğu sınırlılıkların ve olumsuzlukların azımsanamayacak kadar fazla olduğu ifade edilmiş ve sorunların giderilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.¹⁶ Bizim araştırmamızı diğer çalışmalardan ayıran en önemli yönü örneklem olarak hem öğretici hem de kursiyerlerin çalışmaya dâhil edilmesidir. Dolayısıyla böyle bir uygulamanın hem öğretici hem de kursiyerler açısından nasıl değerlendirildiği ve uygulamaya yönelik deneyimlerin çift yönlü incelenmesi çalışmamızı farklı kılmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, olayların ve olguların kendi ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde incelenmesine yönelik süreci ifade eder. Bu süreçte gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri

12 Mustafa Başkanlık - Ayşe Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (2020), 714-740.

13 Mustafa Başkanlık, "Covid-19 Salgın Sürecinde İhtim Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 89-119.

14 Mehmet Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", *Ekev Akademi Dergisi* 55 (2013), 37-54.

15 Yaşar Akaslan, "Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur'an-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 9-37.

16 Cihat Çelik, "Uzaktan Eğitimde Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme", *RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 75-84.

toplama yöntemleri kullanılır.¹⁷ Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının güncel bir durum hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı nitel bir yaklaşımdır.¹⁸ Bu çerçevede pandemi sürecinde uygulamaya konulan "Kur'an Öğretim Programı"nın işlevselliği, problem ve sorunları programa katılan kursiyer ve öğretmenlerle görüşme yapılarak gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme "çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanıyan"¹⁹ bir örnekleme çeşididir. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'na katılan öğretici ve kursiyerlerin deneyimleri derinlemesine incelenmek istenmiştir. Amaçlı örnekleme yoluyla araştırmamızda gönüllü olan 8 öğretici ve 9 kursiyer olmak üzere toplamda 17 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Analiz kısmında kullanılmak üzere katılımcılar "Ö1-E-40" ve "K1-K-40" şeklinde kısaltılmıştır. Açıklaması; "1. Öğretici-Erkek-40 yaşında" ve "1. Kursiyer-Kadın-40 yaşında" şeklindedir. Cinsiyet açısından, mezuniyet ve mesleklerine yönelik heterojenlik sağlanmıştır. Detaylar Tablo 1'de incelenebilir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

	Cinsiyet	Yaş	Mezuniyet	Meslek
Ö1	Erkek	40	Ön Lisans	Müezzin-Kayyım
Ö2	Kadın	31	Üniversite	KKÖ
Ö3	Erkek	37	Ön Lisans	İmam Hatip
Ö4	Erkek	46	Ön Lisans	İmam Hatip
Ö5	Kadın	28	Üniversite	KKÖ
Ö6	Kadın	42	Ön Lisans	KKÖ
Ö7	Erkek	35	Üniversite	İmam Hatip
Ö8	Erkek	50	Ön Lisans	KKÖ
K1	Kadın	30	Üniversite	Hemşire
K2	Erkek	56	Ortaokul	Emekli
K3	Erkek	52	Ortaokul	Emekli
K4	Erkek	45	Üniversite	Öğretmen
K5	Erkek	66	Üniversite	Maden Mühendisi
K6	Erkek	32	Üniversite	Öğretmen
K7	Erkek	51	Üniversite	Teknik Otomasyon
K8	Erkek	40	Üniversite	Sağlık
K9	Kadın	46	Lise	Ev Hanımı

Kısaltmalar: Ö1, Öğretici 1; K1 Kursiyer 1; KKÖ, Kur'an Kursu Öğreticisi.

17 Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık, 2016), 41.

18 John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2021), 99.

19 Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Pagem Akademi, 2021), 92.

Veri toplama aracı

Araştırmamızda veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu görüşme tekniğinde görüşmeyi yapan kişi önceden hazırladığı, sormayı planladığı soruları içeren bir görüşme formu hazırlar. Bununla birlikte görüşmeyi yapan kişiye görüşmenin akışına göre sonda sorular sorarak katılımcılardan cevapları açmasını ve detaylandırmasını isteyebildiği, görüşmeciyeye esneklik tanıyan bir tekniktir.²⁰ Yapılandırılmış görüşmede amaç; elde edilen bilgiler arasında benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmak, böylece elde edilen veriler arasında karşılaştırma yapmaktır.²¹ Bu çerçevede yarı yapılandırılmış görüşme formu öncelikle uzmanlardan görüş alınarak hazırlanmış ve üç kişiyle pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmadan sonra anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan sorular alanında uzman kişilerin de değerlendirmesiyle tekrar üzerinden geçilerek düzeltilmiş ve son hali verilmiştir.

Veri toplama süreci

Veriler Ocak 2022-Mart 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Görümler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Verilerin kaybolması veya teknik sıkıntı olabileceği düşüncesinden hareketle iki adet ses kayıt cihazı kullanılmıştır ve ayrıca bilgisayara da aktarılarak olası kaybolma ve sıkıntılar önüne geçilmek istenmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilmiş, verecekleri cevapların kesinlikle gizli kalacağı, araştırmada isimlerinin kesinlikle geçmeyeceği teyit edilmiş ve ses kaydı almak için izinleri alınmıştır. Görüşmeler müftülük kurumunda kendilerini rahat hissedebilecekleri, sadece katılımcı ve araştırmacının bulunduğu bir ortamda gerçekleşmiştir. Görüşme sırasında herhangi bir sıkıntı yaşamaları durumunda ara verilebileceği ve isterlerse görüşmeden ayrılacakları söylenmiş ve kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmıştır.

Verilerin analizi

Verilerin analizinde öncelikle ses kayıtları deşifre edilerek metne aktarılmıştır. Görüşmeler 10-20 dakika arasında sürmüştür. Deşifre edilen metin 34 sayfa tutmuştur. Yazıya aktarılan ses kayıtları, MAXQDA22 nitel veri araştırma programına yüklenmiş ve araştırmacı tarafından burada içerik analizi yapılarak ana tema, alt tema ve kodlar şeklinde kategorize edilmiştir. Bir metindeki sözcüklerin belirli kurallar çerçevesinde oluşturulan kodlamalar ile daha küçük kategorilere ayrılması içerik analiz tekniği olarak tanımlanmaktadır.²² İçerik analizinde yapılan işlem, benzer durumda olan verileri ortak kavram veya sınıflamaya tabi tutarak bir araya getirmektir. Böylece elde edilen veriler okuyucunun anlayabileceği şekilde tasnif edildiği gibi yorumlanması da daha sağlıklı olacaktır.²³ Bu çerçevede yapılan kodlamalar tema haline getirilmiş ve en son olarak da üst temalara ulaşılmıştır.

20 Ayşe Nur Yüksel, "Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme", *Social Sciences Studies Journal* 54/6 (2020), 549.

21 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 130.

22 Büyükoztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 258.

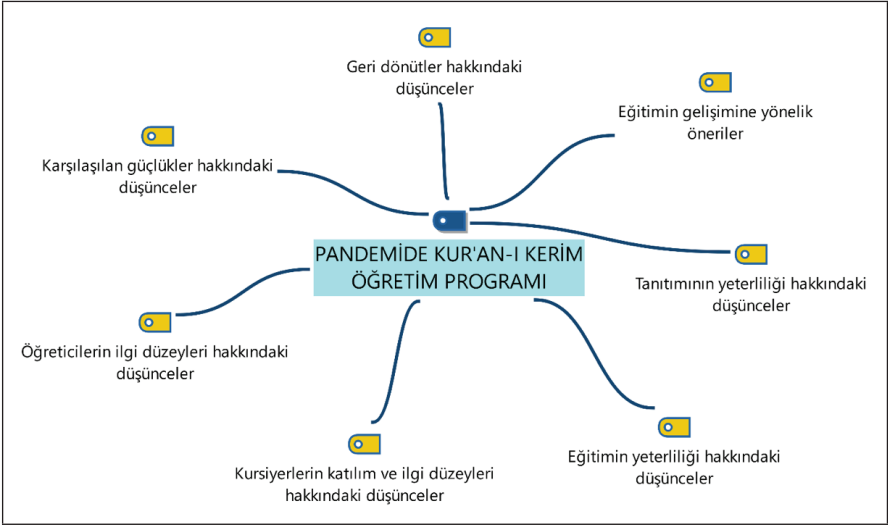
23 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 242.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma raporu, SRQR kriterleri göz önünde bulundurularak yazılmıştır.²⁴ Araştırma için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'na görüşme sorularının etik açıdan değerlendirilmesi için başvuruda bulunulmuş ve 24.12.2021 tarihli 2021/11 oturum sayılı ve 14 sayılı kararla etik açıdan uygun bulunmuştur. Ayrıca 31.12.2021 tarihli 2007338 sayılı onayla Zonguldak İl Müftülüğünden araştırma yapabilmek için izin alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmaya katılan kişilerin "Pandemide Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı" konusundaki düşünceleri analiz edildiğinde karşımıza yedi ana tema çıkmıştır. Bu temalar "tanıtımın yeterliliği hakkındaki düşünceler", "eğitimin yeterliliği hakkındaki düşünceler", "kursiyerlerin katılım ve ilgi düzeyleri hakkındaki düşünceler", "öğreticilerin ilgi düzeyleri hakkındaki düşünceler", "karşılaşılan güçlükler hakkındaki düşünceler", "geri dönütler hakkındaki düşünceler" ve "eğitimin gelişimine yönelik öneriler" (Şekil 1).

Şekil 1: Pandemide Kur'an-ı Kerim Öğretim Programına Dair Alt Temalar

24 Melike Tekindal vd., "Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18/42 (2021), 42.

Kod Sistemi	Öğretici	Kursiyer	TOPLAM
▼ PANDEMİDE KUR'AN-I KERİM ÖĞRETİM PROGRAMI			0
> Tanıtımın yeterliliği hakkındaki düşünceler	17	27	44
> Eğitimin yeterliliği hakkındaki düşünceler	10	11	21
> Kursiyerlerin katılım ve ilgi düzeyleri hakkındaki düşünceler	7		7
> Öğreticilerin ilgi düzeyleri hakkındaki düşünceler		13	13
> Karşılaşılan güçlükler hakkındaki düşünceler	14	14	28
> Geri dönütler hakkındaki düşünceler	16	13	29
> Eğitimin gelişimine yönelik öneriler	9	14	23
Σ TOPLAM	73	92	165

Şekil 2: Pandemide Kur'an-ı Kerim Öğretim Programına Dair Kodlama İstatistiği

1. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Tanıtımının Yeterliliği Hakkında Öğreticilerin/Kursiyerlerin Düşünceleri

Tablo 2: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Tanıtımının Yeterliliği Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
K5, K8, Ö1, Ö2, Ö4, Ö5	Tanıtlar yeterliydi
K2, K3, K6, K9, Ö6, Ö8	Tanıtlar yeterli değildi
K5, K6, K7, K8, K9, Ö8	Tanıtlar sosyal medya aracılığıyla yapılabilir
K4, K6, K9, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7	Tanıtlar müftülük aracılığıyla yapılabilir
K2, K3	Tanıtlar kısa mesaj aracılığıyla yapılabilir
K2, K7, K8, K9, Ö1, Ö7	Tanıtlar televizyon/gazete aracılığıyla yapılabilir
K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, Ö3	Tanıtlar afiş/broşür/billboard aracılığıyla yapılabilir
Ö2, Ö3	Tanıtlar kurumlara yazılar/ziyaretler aracılığıyla yapılabilir

Araştırmaya katılan katılımcılar, programın tanıtımlarına ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır. Tablo 2'de görüldüğü üzere tanıtımın *yeterli* olduğunu düşünen katılımcılarla birlikte *yeterli olmadığını* ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Öncelikle bu program aslında çok iyi oldu, belki pandemi vesilesiyle pandemi bir fırsat oldu gerek bizim için gerekse halkımız için. Bu konudaki tanıtımın yeterli olduğunu düşünüyorum. (Ö1-E-40)

Tam yeterli olduğunu düşünmüyorum. Neden düşünmüyorum şundan dolayı: Uzaktan eğitim Kur'an-ı Kerim öğretim programında iki dönem görevli olarak ders verdim. Kayıtlardan sonra ve kursu ortaları veya sonlarına doğru neden bizim haberimiz olmadı diye

beni arayıp çok sitem edenler oldu. Demek ki pek çok kesime ulaşamadı. Neler yapılabilir? Daha kapsamlı haber yayınlanabilir sosyal medyadan duyurulabilir daha geniş kitlelere ulaşılabilir. (Ö8-E-50)

Ben tanıtımının yeterli olduğunu düşünmüyorum çünkü Diyanet'in web sitesinden herkes haberdar değil veya Diyanet'in web sitesini herkes takip etmiyor. (K9-K-46)

Tanıtımın yeterli olmadığını düşünen katılımcılar nasıl yapılması gerektiği konusunda da önerilerde bulunmuşlardır. Tanıtımların *sosyal medya aracılığıyla, müftülük aracılığıyla, kısa mesaj aracılığıyla, televizyon/gazete aracılığıyla, afiş/broşür/billboard aracılığıyla, kurumlara yazılar/ziyaretler aracılığıyla* yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

Bu konuda çağımız biraz daha görsel ve sosyal medya aracı ile insanlara ulaşma noktasında daha etkili, billboardlarda veya sosyal medya sitelerine reklam verilebilir. (K6-E-32)

Diyanetin veya il müftülüğünün bunu kısa mesaj olarak da insanlarımıza bilgilendirme olarak da atabileceğini düşünüyorum. (K2-E-56)

Duyuru yapılabilirdi yani sosyal medyadan olsun veya işte müftülüğümüzün daha geniş kapsamlı yerel alanında, gazetelerde veya işte yerel medyada duyuru yapılabilirdi. (K9-K-46)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi programın tanıtımlarının yeterli olduğunu düşünen katılımcılar olduğu gibi yeterli olmadığını düşünen katılımcılar mevcuttur. Yeterli olmadığı konusunda görüş beyan eden katılımcılar tanıtımın farklı boyutlarda yapılması gerektiğini düşünmektedir. Günümüzde teknolojik ilerlemeyle birlikte iletişimde en üst seviyeye gelinmesi ve sosyal medya gibi bir realitenin etkisinde kalmayan bir birey olmadığını düşünürsek böyle yeni bir uygulamanın teknolojik vasıtalarla duyurulmaması düşünülemez. Başkanlık ve Akşener tarafından "On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği" üzerine yapılan çalışmada katılımcıların bu programı daha çok sosyal medya aracılığıyla duydukları ifade edilmiştir.²⁵ Çitirik ve Zengin'in yaptıkları çalışmada "salgın döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın din hizmetleri ve eğitimlerinden nasıl haberdar olduğunuz" sorusuna katılımcıların tamamı Diyanet TV aracılığıyla cevabını vermişlerdir.²⁶ Çalışmamızda da bu programın sosyal medya, televizyon, sms gibi teknolojik araçlarla duyurulması gerektiğini ifade eden katılımcılar çoğunluktadır. Ayrıca katılımcılar tanıtım için önemli vasıtalar olan afiş ve billboardlarla da bu tanıtımların yapılması gerektiğini söylemişlerdir.

25 Başkanlık - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 729.

26 Amine Nuriye Çitirik - Zeki Salih Zengin, "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı (2020), 606.

2. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Eğitimin Yeterliliği Hakkında Öğreticilerin/Kursiyerlerin Düşünceleri

Tablo 3: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Eğitimin Yeterliliği Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
K1, K2, K3, K4, K5, K8, K9, Ö5	Eğitim yeterliydi
K1, K3, K4, K5, Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	Programda dini bilgiler dersleri de olmalı

Araştırmaya katılan katılımcılara eğitimin yeterliliği hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcılardan *eğitim yeterliydi, programda dini bilgiler dersleri de olmalı* şeklinde cevaplar alınmıştır. Özellikle katılımcı kursiyerler *yeterli* olduğu konusunda görüş beyan etmişler ve genel itibarıyla amaçlarının Kur'an öğrenmek olduğunu bu programın da bunu karşıladığını düşünmektedirler. Nitekim Öncü ve Onulur'un yapmış olduğu çalışmada da katılımcılar uzaktan Kur'an eğitiminin verimli olduğunu ifade etmişlerdir.²⁷ K3, K5 ve K8'in bu konudaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Kur'an-ı Kerim'in yeterliliği konusunda % 90 yeterliydi. Yani sıfırdan başladık, işte elif-ba'ya geldik, ondan sonra harflere geldik geçtik derken işte tecvit, Kur'an'ı okumaya başladık kursumuz bitti. Tam başladık böyle hızımızı aldık, heveslendik okumaya başlayınca kursumuz bitti. (K3-E-52)

Ben yeterli olduğunu düşünüyorum. Oldukça bize faydalı oldu. Şu anda biz Kur'an'ı Kerim'i aşağı yukarı okuyoruz. (K5-E-66)

Bence Kur'an'ı Kerim'in uzaktan eğitimi, verilen eğitim bence yeterli. (K8-E-40)

Uzaktan eğitimde insanlara en büyük kolaylık şüphesiz zaman ve mekân konusundaki esnekliktir. Dağ'ın yapmış olduğu çalışmada uzaktan eğitimde belirli bir zaman ve mekân sınırlamasının olmaması uzaktan eğitimin avantajlarından bir tanesi olarak ifade edilmiştir.²⁸ Özdemir ve Erdoğan'ın ilahiyat öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada zaman ve mekân esnekliği uzaktan eğitimin olumlu yönlerinden biri olarak ifade edilmiştir.²⁹ K9 özellikle pandemi şartlarında böyle bir programın bulunmaz bir fırsat olduğunu, zaten insanların evlere hapsediği bir döneme denk gelmesi hasebiyle de bu programın gayet yeterli olduğunu ifade etmiştir.

27 Öncü - Onulur, "Diyaret İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 439-440.

28 Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", 42.

29 Ömer Özdemir - İrfan Erdoğan, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 33.

Kur'an-ı Kerim'in yani benim için pandemi döneminde bulunmaz bir fırsattı çünkü ben bunu bu Kur'an öğrenmeyi sabahları kalkıp işte Kur'an kursuna gitmem benim için aile olarak uygun değildi, gidemiyorum. Ama pandemi şartlarında çok çok güzel oldu bu hizmetin bizim ayağımıza kadar gelmesi evlerinizde bizi pandemiye işte o zor şartlarda bize bu şekilde hocalarımızın hizmet vermesi ve Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu şekilde bir programı benim için çok çok iyi bir fırsattı. Ben yeterli olduğunu düşünüyorum. (K9-K-46)

Katılımcı kursiyerler her ne kadar Kur'an-ı Kerim öğrenme noktasında bu programın yeterli olduğunu düşünseler de Kur'an dersi dışında farklı konularda da bilgi talep ettiklerini, katılımcı öğreticiler ise programa farklı dini bilgiler konusunda derslerin eklenmesinin faydalı olacağını ifade etmişlerdir.

Yani Kur'an'ı Kerim üzerine ve derslerimizde de aklımda ne olursa hocama sorduğumda yani ne öğrenmek istediğim, yani ben ve diğer ve katılımcı arkadaşların da aynı şekilde bütün hepsinin cevabını alıyoruz. Dini bilgiler mesela işte namazın kılınışı hakkında bilmediğim, öğrenmek istediğim konular, bu tarz yani. (K1-K-30)

Bu eğitimi yaparken genelde biz Kur'an üzerine odaklandık. Daha çok Kur'an-ı Kerim eğitimi üzerinde çalışmalar yaptık. Zaman zaman diğer konularda, ilmiyal, fıkıh konularında sorular olsa da özelden daha çok Kur'an-ı Kerim eğitimi üzerine çalıştık. Ama tabii bunun yanında Kur'an-ı Kerim öğretimi noktası yanında fıkıh bilgisi, ilmiyal bilgisi noktasında da belki derslerin konulması da bu şekilde genişletilmesi de daha faydalı olabilir diye düşünüyorum. (Ö7-E-35)

İfadelerde de görüldüğü üzere Kur'an dersleri yeterli olsa da bunun yanında farklı dini bilgileri de öğrenmek amacıyla programda dini bilgiler derslerinin olması istenmektedir. Her iki katılımcı grup da bu konuda hem fikirdir. Kursiyerler okudukları Kur'an'ın Türkçe anlamını da bilmek istemekte ayrıca ders esnasında anlık gelişen sosyal hayata dair soruların dersin işleyişini bozduğu düşüncesiyle bu konuda programa ayrı bir ders olarak soru-cevap bölümü ya da ahlak, değerler, maneviyat gibi derslerin dâhil edilmesinin faydalı olacağını düşünmektedirler.

3. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'na Katılan Kursiyerlerin İlgileri Hakkında Öğreticilerin Düşünceleri

Tablo 4: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'na Katılan Kursiyerlerin İlgileri Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9	Kursiyerlerin programa katılımı ve ilgisi üst düzeyde

Katılımcı öğretmenlere kursiyerlerin programa karşı ilgi ve alakaları sorulmuş ve öğretmenlerin tamamı bu programa katılan kursiyerlerin derslere karşı ilgi ve alakalarının üst düzeyde olduklarını söylemişlerdir. Bu konuda herhangi bir olumsuz görüş bildirilmemiştir. Kurt'un "Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)" üzerine yaptığı çalışmada da öğretmenler, uzaktan eğitime katılan öğrencilerin derslere sevecek ve isteyerek katılım sağladığını, derslere katılma noktasında bir problem yaşanmadığını söylemişlerdir.³⁰ Öncü ve Onulur'un yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar görülmüştür.³¹ Nitekim araştırmamızda da kursiyerlerin uzaktan Kur'an eğitim programına katılım noktasında istekli oldukları ifadelerden anlaşılmaktadır.

Hocam benim öğrencilerim çok gerçekten aşk duyuyorlar bu konuya. Benden önce böyle meraklılar ders saatlerini kaçırmıyorlar. Ekstra yarım sayfa başlamıştık biz okumaya ama hani "arttırabilir miyiz, müsait misiniz, sabahları müsait olduklarında hocam bugün tecvit yapabilir miyiz" diye talepleri oluyor. (Ö2-K-31)

Çok memnunum ben şahsım adına. Gerçekten çok aşkla şevkle katılıyorlar. Birbirlerini sürekli teşvik diyorlar. Ders saatinden önce hazır bulunuyorlar ve dersin bitmesini hiç istemiyorlar. Mesela saat 6'da başlayınca ders 9'a kadar sürebiliyor ve gerçekten büyük bir aşkla hiçbir şekilde sıkılma emaresine rastlamıyoruz. Gayet iyi, katılım düzeyleri de gayet iyi. (Ö5-K-28)

Uzaktan eğitim farklı mesleklerde çalışan ve zaman sıkıntısı yaşayanlar için önemli bir fırsat sunmaktadır. Başkonak ve Akşener online Kur'an eğitiminin tercih edilme sebepleri arasında katılımcıların %72,2'sinin ev ortamında olması ve %5,6'sının da mesai saatlerine uygun olması düşüncelerini göstermiştir.³² Araştırmamızda da farklı meslekte katılımcıların olduğu, özellikle icra ettikleri meslekler gereği zaman konusunda problem yaşayanların bir şekilde kendilerini ayarlayarak programa katılma arzularının üst düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmada öğretmenler, kursiyerlerin farklı yaş aralıklarında olduklarını hatta yaşları ilerlemiş olan katılımcıların bile Kur'an öğrenmek için büyük gayret sarf ettiklerini ve büyük bir özveriyle derslere katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Çok istekliler. Yaş aralığı da önemli değil yani 25 yaşında sanırım en küçüğü. Baya yaşlı olan kayıvalide ve gelin var, köyden katılıyorlar. Çok meraklılar yani "köy işlerini ona göre arıyorlar" dedi kayıvalidesi. Benim çok hoşuma gitti o. (Ö2-K-31)

İlgi çok güzeldi katılım da çok güzeldi. Hatta yoğun işi olduğu halde işine ara verip katılan öğrencilerim vardı. Gece onda bir tır şoförü turnikelere çekirdi ve oradan ders yapardı. Bunu da biz zaten haber olarak yayınlamıştık ben o bilgileri kurumumuza vermiştim. Bütün öğrenciler işten geliyorlardı ve ailesiyle beraber oturmadan direkt dersin başına geçi-

30 Kurt, "Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)", 408-409.

31 Öncü - Onulur, "Diyabet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 431-432.

32 Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 730.

yorlardı. Hakikaten ilgi çok mükemmeldi. Hatta 2 ders olarak 1-2 saat olarak yapılması gereken, haftada 2 gün yapılması gereken dersi talep üzerine biz 3 saate, haftada 4 güne çıkarmıştık ve bununla da yetinmeyip işi yüz yüze dökmeye talebi oldu. Fakat biz ona imkân olmadığı için pandemiden dolayı yüz yüze eğitim veremedik ama talep güzeldi. (Ö8-E-50)

İfadelerden de anlaşılacağı üzere kursiyerlerin Kur'an-ı Kerim Programı'na ilgi ve alakasının yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle farklı meslek gruplarında çalışanlar için uzaktan eğitim büyük bir fırsat olmuştur.³³ Nitekim birçok katılımcı da çalıştıklarından dolayı bu zamana kadar fırsat bulamadıklarını ama çevirim içi olması nedeniyle bir şekilde zamanlarını ayarlayarak bu eğitimi aldıklarını ve bunun da kendileri için büyük bir fırsat olduğunu dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, salgın hastalığın olumsuz etkilerini minimuma indirmek için uygulamaya konulan uzaktan eğitim, salgın dönemi bitip hayat normal seyrine döndükten sonra da pek çok kişinin Kur'an öğrenme imkânlarına ulaşabilmesi açısından önem arz etmektedir.

4. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Görev Alan Öğreticilerin İlgileri Hakkında Kursiyerlerin Düşünceleri

Tablo 5: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Görev Alan Öğreticilerin İlgileri Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
K2, K5, K7, K8	Öğreticiler oldukça sabırlı
K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9,	Öğreticilerin ilgisi üst düzeyde

Eğitimde eğitimcinin mesleki donanımı, sabrı, ilgi ve alakası vb. durumlar hiç şüphesiz başarıyı etkileyen önemli faktörlerdendir. Başkonak ve Akşener'in "On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği" üzerine yaptıkları çalışmada, eğitimcinin istekli, sabırlı, hoşgörülü, olumlu karakterli oluşu vb. hususlarından dolayı eğitimci ile katılımcı arasında hiçbir problem yaşanmadığı ifade edilmiştir.³⁴ Araştırmamızda da katılımcı kursiyerlere öğreticilerin ilgi ve alakaları sorulmuş ve bu hususta "öğreticiler oldukça sabırlı" ve "öğreticilerin ilgisi üst düzeyde" gibi alt temalara ulaşılmıştır. Özellikle kursiyerler eğitim sırasında hocaların çok sabırlı olduklarının altını çizmişlerdir.

33 Nurullah Altaş, "Türkiye'de Dini Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (2016), 13; Tugay Arat - Ömer Bakan, "Uzaktan Eğitim ve Uygulamaları", *Seçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 14/1-2 (2011), 369.

34 Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 734.

Her konuda ama her konuda büyük bir sabır içerisinde hocamızın hem pozitif enerjisi, güler yüzlü, olumlu yaklaşımı, ne kadar sorarsak soralım hiçbir şekilde onu geri çevirmeksizin cevaplaması beni son derece memnun etti. (K7-E-51)

Valla ben kendi hocam olarak söyleyeyim, kendim eğitim aldığım hocam çok sabırlı hatta bizden daha istekliydi, çok sabırlıydı. Yani derslerimiz ne kadar da şu saatte olsa desek de tamam diyor, ben olsam belki o kadar sabırlı olmayabilirdim, gerçekten bu konuda çok sabırlılar. (K8-E-40)

Kursiyerler, öğrencilerin ilgi ve alakasından da son derece memnun kaldıklarını ve bunun ötesinde güzel bir ilişki kurduklarını ve ders dışında da kendileriyle iletişim halinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Ben çok teşekkür ediyorum buradan hocama, gerçekten ilgi alaka konusunda sonuna kadar kendisine, yani tekrar teşekkür ediyorum. Şöyle biz ne zaman istersek katılmıyoruz işte çocuğumuz var aynı şekilde onun da var ama işte o sağ olsun bizim için fedakârlık gösteriyor, biz katılmadığımızda atıyorum bir akşam işimiz var, müsait olduğumuz her zaman beni arayıp işte dersinizi verebilirsiniz, tekrar gösterebilirim gibi ilgi konusunda yani hocamız sağ olsun. (K1-K-30)

Hocam şimdi ilk defa biz böyle uzaktan eğitim programıyla Kur'an öğrenmeye başladık. Hakikaten öğreten hocalarımızdan Allah razı olsun, ilgi alaka olarak güzeldiler ve hâlâ da irtibatı koparmadı hocamız, arayıp sorar, yani kafanıza bir soru takıldığında arayıp sorabilirsiniz der. Hâlâ da irtibatımız devam ediyor, diğer kursiyerlerle de görüşüyoruz. Yani güzel bir arkadaşlık ortamı oldu. (K3-E-52)

İfadelere baktığımızda öğrencilerin kursiyerlerle olan ilişkisi, onlara yaklaşımı ve ilgi düzeylerinin çok olumlu karşılandığı görülmektedir. Burada öğrencilerin eğitim seviyeleri, mesleki yeterlilikleri ve donanım açısından bu görevi yapabilecek düzeyde bir birikime sahip olması önem arz etmektedir. Öğreticilerin eğitim seviyelerine bakıldığında lisans ve üstü mezuniyete sahip oldukları görülmektedir.³⁵ Nitekim çalışmamızda kursiyerlerin öğrenciler hakkındaki olumlu düşüncelere sahip olması ve hepsinin Kur'an okumayı öğrenmesi, öğrencilerin mesleki yeterlilik, donanım, halkla ilişkiler ve iletişim noktalarında yeterli bir seviyede olduklarını göstermektedir.

35 Bkz. Tablo 1.

5. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Karşılaşılan Güçlükler Hakkında Bilgiler

Tablo 6: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Karşılaşılan Güçlükler Hakkında Öğreticilerin/Kursiyerlerin Düşünceleri

Katılımcılar	Bulgular
K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9	Programda güçlük yaşanmadı
K2, K3, K5, K7, K8, K9, Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	Teknolojik anlamda sıkıntılar
Ö3, Ö6,	Görev nedeniyle sıkıntılar
K6, Ö3, Ö5, Ö8	Yüz yüze gibi olmaması

Tablo 6'ya bakıldığında araştırmaya katılan katılımcılar programa ilişkin *teknolojik anlamda sıkıntılar*, *"görev nedeniyle sıkıntılar"* ve *"yüz yüze gibi olmaması"* gibi konularda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte *"güçlük yaşamadım"* diyen katılımcılar da olmuştur.

Çok fazla bir güçlükle karşılaşmadık. (K5-E-66)

Yani ben güçlükle karşılaşmadım, gayet güzel bir şekilde hani belli bir sistematik program dâhilinde. (K7-E-51)

Uzaktan eğitimin en büyük handikabı hiç şüphesiz teknik ve teknolojik anlamdaki sıkıntılardır. Çelik tarafından yapılan araştırmada "öğrenci ve öğreticinin yaşamış olduğu bağlantı hataları, ders esnasında öğrencilerin görüntülerinin donması ve sesin kesilmesi, internet ve elektrik kesintilerinin yaşanması, bazı öğrencilerin internet ve teknolojik imkânlarının yetersiz olması" vb. durumlar uzaktan eğitimin dezavantajları olarak ifade edilmiştir.³⁶ Erpay'ın yapmış olduğu çalışmada uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin yaşadıkları problemlerin başında %21,3'le "internet kaynaklı sorunlar" gelmektedir. Aynı çalışmada diğer bir sorun olarak %7,5 ile "tablet, bilgisayar gibi donanımların olmaması" gösterilmiştir.³⁷ Özdemir ve Erdoğan'ın pandemi sürecinde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki düşüncelerine yönelik yaptığı çalışmada araştırmaya katılanların yaklaşık üçte ikisi (%32,91) "internet bağlantısının kopması, elektrik kesintisi vb. sorunların" uzaktan eğitimin olumsuz yönleri olarak ifade etmiştir.³⁸ Nitekim araştırmamızda katılımcıların büyük bir kısmı genelde teknik ve teknolojik anlamda sıkıntılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Genellikle de uzaktan eğitimle ilk defa

36 Çelik, "Uzaktan Eğitimde Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme", 82.

37 İlyas Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri", *Marifetname Dergisi* 8/1 (2021), 194.

38 Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri", 35.

tanışanlar için bunun bir zorluk olduğu görülmektedir. Örneğin derslerin yapıldığı “Zoom” platformunun nasıl kullanılacağı konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Ne var ki bu eğitimin uzaktan çevrimiçi olarak ilk defa tecrübe edilmesinden dolayı bunun gayet doğal karşılandığı, bunun da çok büyük bir güçlük olarak algılanmadığı görülmüştür.

Yani şu oldu evet, hocamızla alakalı bir güçlük yoktu. İnternet ortamında olduğu için kesintiler, ses gitme sıkıntıları oldu ama biz mesela telafi ettik. Hani mesela hocam tek ders yaptı, mesela arkadaşlar dedi ki biz bu dersi anlayamadık kesintiler oldu, bir sonraki ders ya tekrarını yaptık ya da araya bir ders koyduk. Hoca bunu da telafi etti, kesinlikle orayı atlamadı yani. Tabii teknolojik sıkıntılar başka hiçbir sıkıntımız yoktu. (K8-E-40)

Genelde internet sağlayıcısı, sadece ben bu güçlükle karşılaştım. Zoom programı üzerinden yapıyorduk. Sadece internetle alakalı sıkıntısı olan yerlerde bazen kesinti problemleri oluyordu ama onun haricinde ben eğitimi verme konusunda, işte onlara giriş konusunda herhangi bir sorun yaşamadım. (Ö4-E-46)

Bazı öğreticiler ders saatlerinin asli görevleriyle çakışması sebebiyle sıkıntı yaşadıklarını ama bu durumu da bir şekilde ayarlayarak derslerini yaptıklarını ifade etmişlerdir. Benzer bir sonuç Öncü ve Onulur’un yapmış olduğu çalışmada da görülmüştür. Öncü ve Onulur’un Kur’an kursu öğreticileriyle yaptığı mülakatlarında katılımcılar uzaktan Kur’an eğitim programında görev almalarının iş yükünü artırdığını ifade etmişlerdir.³⁹ Ö3’ün bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

Herkes mesleği farklı olduğundan işte zamanında yetişemeyebildi. Bizim için de zaman zaman aksaklıklar oldu biraz daha dersin önce olmasını istiyorlardı saatinden. Ama bizim de görev olduğu için camilerimizde namaz saatini aksatmamak için namazdan sonra filan o aralarda bizde planlama yaptık. Ona göre ders saatlerimizi kaydırdık. Bu sıkıntı oldu. (Ö3-E-37)

Uzaktan Kur’an eğitimi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında hepsinde ortak denilebilecek sorunlardan bir tanesi harfler telaffuz edilirken karşı tarafa seslerin geç gitmesi veya harflerin anlaşılabilmesidir. Akaslan’ın “İlitam Programlarında Kur’an-ı Kerim Dersleri” üzerine yaptığı çalışmada uzaktan eğitimin, “yüz yüze iletişimi gerekli kılan Kur’an eğitim-öğretiminin uygulama boyutuna” uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁰ Dağ da Kur’an eğitiminde “müşafehe/karşılıklı etkileşim, sema/işitsellik ve arz/sunma/tekrar” gibi metodolojilerin temel olduğunu ve uzaktan eğitimin Kur’an dersinin formatına uygun olmadığını ifade etmiştir.⁴¹ Erpay’ın pandemi döneminde ilahiyat öğrencilerine yönelik yaptığı çalışmada

39 Öncü - Onulur, “Diyaret İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur’an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)”, 437-439.

40 Akaslan, “Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur’an-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)”, 34-35.

41 Dağ, “İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur’an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-”, 51-52.

da "ilahiyat derslerinde uzaktan eğitimin, yüz yüze eğitim kadar etkili olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların % 72,2'si hayır, etkili değil derken % 19,4'ü kısmen yeterli cevabını vermiştir.⁴² Benzer bir çalışmada Özdemir ve Erdoğan, ilahiyat öğrencilerinin "uzaktan eğitimin yüz yüze kadar etkili olduğunu düşünüyorum" görüşüne %54,6 ile kesinlikle katılmadıklarını söylemişlerdir.⁴³ Nitekim çalışmamızda da bazı katılımcılar uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim gibi olmadığını özellikle harflerin telaffuzunda karşı tarafa iletilmesinde sıkıntılar yaşadığını söylemişlerdir.

Harflerin mahreçleri ve mahreçlerin çıkış noktalarında biraz sorun yaşadık. Hani yüz yüze eğitim kadar etkili olduğunu düşünmüyorum bu konuda. Hani harflerin tam ağız, mahreç yerlerinden çıkışı, bunların duyulması, doğru çıkartılması noktasında herkeste aynı şeyi vermedi. Tek sıkıntı buydu onun haricinde bir eksik yok gibiydi. (K6-E-32)

Karşımızdaki şahısların o yüz ifadelerini, mimiklerini birebir yüz yüze eğitim gibi olmadığından takip etmemizde zorluklar oldu, daha yorucu oldu. (Ö8-E-50)

İfadelerden anlaşılacağı üzere uzaktan eğitimle ilk defa tecrübe edilen Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda bazı sıkıntılar yaşansa da faydalı olduğu görülmüştür. Özellikle yaşanan sıkıntılar veya güçlükler baktığımızda genel itibarıyla teknolojik ya da teknik anlamda olduğu görülmektedir. Programın ilk defa uzaktan yapılması hasebiyle yaşanan bu güçlükler gayet doğal karşılanmaktadır. İlerleyen süreçlerde bu programın devam etmesi halinde bu sıkıntıların da minimize edilmesine yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir.

6. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Öğreticilerin/Kursiyerlerin Geri Dönütler Hakkında Düşünceleri

Tablo 7: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda Geri Dönütler Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
Ö6	Derslerin süresi yetersiz
Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	Kursiyerlerin geri dönütleri olumlu
K1, K2, K5, K6, K7, K9,	Program çok faydalı
K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	Program kesinlikle devam etmeli

Tablo 7'de katılımcılar, program hakkında ne düşündüklerine dair "derslerin süresi yetersiz", "kursiyerlerin geri dönütleri olumlu", "program çok faydalı" ve "prog-

42 Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri", 186.

43 Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri", 18.

ram kesinlikle devam etmeli” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Öğreticilerden bir tanesi kursiyerlerden programın süresinin az olması ve bunun daha fazla olması gerektiği yönünde geri dönütler aldığını belirtmiştir.

Sadece sürenin yeterli olmadığı konusunda geri dönütler aldık. 3-4 haftalık programlar hazırladığımız da bunun daha devamının olmasını istediler. Eğitimlerin sürelerinin daha fazla olmasını geri dönüt olarak bildirdiler bizlere. (Ö6-K-42)

Araştırmaya katılan katılımcıların “Kur’an-ı Kerim Öğretim Programı” hakkında genel itibarıyla düşüncelerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Öğreticiler program hakkında olumlu dönütler aldıklarını ifade etmişlerdir. Kursiyerler gündüz işleri gereği bu eğitimi alamadıklarını ama uzaktan ve kendilerine uygun bir saatte böyle bir programın olmasının büyük bir fırsat olduğunu ayrıca salgın nedeniyle kalabalıktan çekindiklerini söylemişler ve bu konuda emeği geçenlere de dua ve teşekkür ifadelerinde bulunmuşlardır.

Ben çalışmayan bayanlara neden kurslara gitmiyorsunuz da hani akşam burada canlı yapıyorsunuz diye sormuştum ilk derste. Oraya gittiğimiz zaman hem bir kalabalık oluyor, hani şu an Covid’ten dolayı biraz çekintileri var ama “burada akşama kadar kendi işlerimizi hallediyoruz hem ondan da kalmıyoruz akşam tam böyle hani ortalık çekildikten sonra çocuklar uyuduktan sonra vaktimiz var o bizim için daha verimli” dediler bu şekilde geri dönütler alıyorum. Dönütleri olumlu, şu ana kadar bir sıkıntı olmadı, çok memnunar. (Ö2-K-319)

Program hakkında çok memnun olduklarını, özellikle gündüz çalışan kesimin vakit bulup Kur’an’ı Kerimi öğrenmede çok zorluk yaşadıklarını, bunu öğrenmeye vakit ayıramadıklarını ama özellikle online eğitime döktükten sonra saat aralıklarının onlar için daha uygun vakitleri ayarlanabildiğini, onlar için de bunun çok güzel bir zamanlama ve ayarlama olduğunu, başkanlığımızın bu uygulamasından çok memnun olduklarını, daha farklı çalışmalarla da bunun desteklenmesi gerektiğini söylediler. Memnuniyetlerini her şekilde bizlere geri dönüt olarak bildirdiler. (Ö6-K-42)

Katılımcı kursiyerler de pandemi şartlarında böyle bir programın “çok faydalı” olduğunu özellikle de uzaktan olmasının katılım açısından daha kolay olduğunu dile getirmişlerdir. K9’un ifadesi şu şekildedir:

Ben faydalı olduğunu kesinlikle düşünüyorum. Yani Kur’an kurslarına şu an pandemi devam ediyor, Kur’an kurslarımız çok şükür açıldı ama işte kronik hasta olanlar var, gitmek istemeyenler var, hani o topluluk ortamında ama ben bu online eğitimin evimize kadar gelen hizmetin çok faydalı olduğunu düşünüyorum kendi adıma ve etrafa da duyuruyorum. (K9-K-46)

Son olarak araştırmaya katılan öğretici ve kursiyerler bu programın devam etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öncü ve Onulur tarafından yapılan çalışmada uzaktan Kur'an öğretim programıyla öğrencilerin Kur'an okumaya geçebildikleri sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁴ Başkonak'ın yaptığı çalışmada da katılımcıların tamamı uzaktan Kur'an eğitimini faydalı bulduklarını, bu tür eğitimlerin sayılarının artırılarak devam etmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁵ K4 ve Ö6'nın bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

Kesinlikle bence devam etmeli. Öncelikle şu pandemi sürecinde insanlar hani dışarıya çıkma, vakalar konusunda veya beş kişi de olsa altı kişi de olsa bir araya gelmeye çekiniyor. Çünkü o temasla beraber ne olacağı belli değil. Zaten belli bir yaş grubu üzerindeki insanlar için de risk içeriyor. Bence bu şekilde hem hani şeyi ortadan kaldırmış oluyorsunuz, benim işte işim vardı, bilmem ne vardı bahanesi de kalkıyor. Çünkü programı kursiyere göre ayarlıyorsunuz. Siz ne zaman müsaitseniz, hangi gün hangi saatte istiyorsanız, yani birebir aslında özel ders gibi oluyor. Kişiyi özel gününü veriyorsunuz, saatini veriyorsunuz. O yüzden bence faydalı ve işlevseldir, devam etmesi gerekiyor. (K4-E-45)

Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nın devam etmesini kesinlikle düşünüyorum. Çünkü hâlihazırda kurslarımızda devam edemeyen yani kurslarımızda gelip vakit ayırıp da öğrencimiz olamayan kesimler var, hatta çekinenler, utananlar işte bu duyguları yüzünden bile kurslara gelemeyen insanlar var. Ama online olduğu zaman, uzaktan eğitim olduğu zaman daha fazla katılımın olabildiğini, daha çok insanların özgüvenine de katkıda bulunduğunu düşünüyorum. O yüzden bu programı mutlaka devam etmesi gerektiğine inanıyorum. (Ö6-K-42)

İfadelerden görüldüğü üzere "Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim" katılımcılar tarafından faydalı ve işlevsel bulunmuştur. Evlere kapanmanın yaşandığı pandemi döneminde bulunmaz bir fırsat olarak görülmüştür. Katılımcılar pandemide fırsat olarak gördükleri bu programın pandemi bitse de devam etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Özellikle çalışan bireyler yıllardır Kur'an öğrenmek istediklerini ama bir türlü zaman konusunda fırsat bulamadıklarını ve böyle bir program sayesinde Kur'an okumayı öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu ifadelere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an eğitim öğretim faaliyetlerinde uzaktan eğitim platformunu kullanması önem arz etmektedir.

44 Öncü - Onulur, "Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 441.

45 Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 735.

7. Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nın Gelişimine Yönelik Öğreticilerin/Kursiyerlerin Önerileri

Tablo 8: Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nın Gelişimine Yönelik Öneriler Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Bulgular
K2, K5,	Gruplar eğitim durumuna göre ayrılmalı
K5, K6, K9	Eğitim kademe kademe devam etmeli
K4, K5, Ö1, Ö5,	Yaş ortalamasına göre sıralama yapılmalı
Ö6	Personel teknoloji konusunda eğitilmeli
K2, K4, K6, K7, K8, K9, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	Farklı dini bilgiler dersleri eklenmeli
K8	Kendi online programı olmalı

Araştırmaya katılan katılımcılara Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı Uzaktan Eğitim'e yönelik görüş ve önerileri sorulmuştur. Bu çerçevede Tablo 8'de görüldüğü üzere "gruplar eğitim durumuna göre ayrılmalı", "eğitim kademe kademe devam etmeli", "yaş ortalamasına göre sıralama yapılmalı", "personel teknoloji konusunda eğitilmeli", "farklı dini bilgiler dersleri eklenmeli" ve "kendi online programı olmalı" şeklinde alt temalara ulaşılmıştır. Katılımcılar programın eğitim düzeyine göre kategorize edilmesinin, kademe kademe olmasının ve yaş gruplarını dikkate alarak hazırlanmasının daha faydalı olacağı önerisinde bulunmuşlardır.

Şimdi şöyle söyleyeyim sıkmadan, öğretim kapasitesine göre bilgi verilmesinden yanayım. Bu program devam edebilir daha çok kategorilere de ayrılabilir. (K2-E-56)

Şimdi iki önerim var. Bir tanesi bizim grupta sıkıntı olmadı ama bazı gruplarda çok yaşça altta olan mesela otuz yaşın altında olan var, otuz kırk arası olan, çok yaşlı olanlar da var, bunu sohbetlerimiz esnasında duyduk. Yaş olarak birbirlerine yaş gruplarının yakın olduğu insanların farklı eğitim verirken bir arada olması, yaş gruplarına dikkat edilmesi bence elzem. Çünkü belli bir yaş üstünde algılama, öğrenme biraz yavaş oluyor. Diğerleri bir kere de anladığı zaman bu sefer bekliyor diğerlerinin öğrenmesini, sıkılıyor. (K4-E-45)

Uzaktan eğitimde teknik ve teknolojik anlamda personelin en azından temel bilgilere sahip olması veya bu özelliklere haiz personele öncelik verilmesi programın işlevselliği açısından daha önem arz etmektedir. Nitekim Yolcu'nun "Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri" üzerine yaptığı çalışmanın öneriler bölümünde uzaktan eğitimde derse başlamadan önce uzmanlar tarafından uzaktan eğitimin ne olduğu, nasıl kullanılacağı, vb. hususlar ile ilgili seminerlerin verilmesi gerektiği ifade edilmiş-

tir.⁴⁶ Ö6 teknolojiyi kullanma açısından öncelikle personelin bir eğitimden geçmesi gerektiğini söylemiştir:

Öncelikle kendi personelimizin teknolojik aletler konusunda daha çok bilgi sahibi olması için eğitimler verilmesini, teknoloji ile daha çok bağdaşan personelimiz sayesinde daha çok kesime, daha farklı teknolojilerle ulaşılabileceğini, görsellerle, işitsellerle farklı insanlara, farklı kişilere ve ulaşılması gereken her kesime ulaşılabileceğine inanıyorum. Daha az bilgi, daha öz bilgi, daha hıza inanan bir toplulukta Kur'an-ı Kerim'in de girmediği hane nin kalmaması gerektiğine inanıyorum. (Ö6-K-42)

Araştırmaya katılan katılımcılar Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı'nda (Uzaktan Eğitim) sadece Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi değil, dini ve ahlaki bilgilerin de öğretilmesi gerektiği noktasında hem fikirdirler. Özellikle katılımcı kursiyerler bu eğitim vesilesiyle doğru bildikleri bilgilerin çoğunun yanlış olduğunu ifade etmiş ve dini ve ahlaki bilgilerin de bu programda verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kur'an öğretiminin yanında aslında şey de olması lazım, haftanın belli günleri belli saatleri ilmi hal olur, fıkıh olur buna benzer konularda da eğitim verilmesi bence gerekli. Çünkü bilmediğimiz çok şey var, sohbet başladıktan sonra doğru bildiğimizi sandığımız aslında doğru bilmediğimiz, yanlış bildiğimiz çok şey var, bu ortaya çıkıyor. (K4-E-45)

Sonra sadece Kur'an eğitim ile yetinilmemesi lazım. Bu derslerde fıkıh dersinin çok önemi olduğunu biz gördük. Kur'an-ı Kerim'i okuyup da Kur'an-ı Kerim'in içeriğini bilmeyen, muhteviyatını bilmeyen, emir ve yasakları bilmeyen öğrencilerimizin ya da insanlarımızın Kur'an'daki ayetlerin tefsirini yaptığımızda nasıl uygulandıklarını gördük. Yine fıkıh konusunda ne kadar eksiklerin olduğunu gördük bu geliştirildiğinde daha kapsamlı olarak diğer görevli arkadaşlara da yayıldığında ve daha geniş kitlelere ulaştırıldığında eminim çok daha faydalı olacaktır. (Ö8-E-50)

Yukarıdaki ifadelerden de görüleceği üzere araştırmaya katılan katılımcılar Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim) ile ilgili farklı önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcılar tarafından yaş ve eğitim durumu noktasında bir sınıflama yapılarak programın buna göre ayarlanması istenmektedir. Nitekim mevcut katılımcı kursiyerlerin yaş ve eğitim durumlarının çok farklılık arz ettiği görülmektedir.⁴⁷ Ayrıca bu programda sadece Kur'an eğitim ve öğretilmesiyle kalmayıp farklı dini ve ahlaki konularda da derslerin işlenmesinin daha faydalı olacağı talep edilmektedir. Bu programın devam etmesi durumunda tefsir, meal, ilmi hal, ahlak ve maneviyat gibi konuların ayrı bir ders şeklinde programda yer alması katılımcıların en çok dile getirdiği öneriler arasında yer almıştır.

46 Hacı Hasan Yolcu, "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2020), 248.

47 Bkz. Tablo 1.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmada pandemi sürecinde çevrimiçi olarak uygulanan Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı, görüşme tekniğiyle öğretici ve kursiyerlerin bakış açısından bilimsel bir anlayışla değerlendirilmiştir. Bu araştırmada aşağıda açıklanacak olan sonuçlara ulaşılmıştır.

Pandemi sürecinde Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim) ilk defa uygulanan bir program olması nedeniyle tanıtımının çeşitli vasıtalarla (sosyal medya, televizyon, afiş, broşür, billboard vs.) daha fazla duyurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle günümüzde sosyal medya çok etkili bir platform olduğundan bu mecrada tanıtımların daha fazla yapılması önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalarda da uzaktan eğitim programlarının duyurulmasında sosyal medya ve televizyon gibi iletişim araçlarının önemli olduğu görülmüştür.⁴⁸ Dolayısıyla böyle yeni bir programı geniş kitlelere duyurmak için çeşitli tanıtım araçlarını işe koymak önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim), Kur'an eğitim ve öğretimi açısından yeterli bulunmuştur. Özellikle böyle bir program katılımcılara zaman ve mekân açısından büyük kolaylık sağlamıştır. Meslekleri gereği fırsat bulamayanlar uzaktan Kur'an öğretimi programı sayesinde Kur'an-ı Kerim'i öğrenme fırsatlarını bulmuşlardır. Uzaktan eğitimin esneklik (zaman ve mekân)⁴⁹ ve geniş kitlelere (farklı mesleklerde çalışan kişiler)⁵⁰ ulaşma konusunda önemli bir avantaj sağladığı yapılan çalışmalarda da görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'nda gerek öğrencilerin gerekse kursiyerleri ilgi ve alakalarının üst düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Her iki katılımcı grup tarafından derslere gerekli ciddiyet ve samimiyetin, derslere zamanında katılma noktasında gerekli hassasiyetin gösterildiği, uyum ve düzenin gayet yerinde olduğu anlaşılmıştır.

Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'nda karşılaşılan güçlük ve problemlere bakıldığında bunun daha çok teknik ve teknolojik sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir. Benzer çalışmalarda da aynı sonuçlara ulaşılmıştır.⁵¹ Ders-

48 Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 729; Mustafa Başkonak, "Covid-19 Salgın Sürecinde İletme Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 100; Çıtırık - Zengin, "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi", 606.

49 Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", 42; Öncü - Onulur, "Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 428-429; Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri", 33; Yolcu, "Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri", 244.

50 Altaş, "Türkiye'de Dini Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları", 13; Arat - Bakan, "Uzaktan Eğitim ve Uygulamaları", 369; Öncü - Onulur, "Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 426-428.

51 Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", 52; Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 734-735; Çelik, "Uzaktan Eğitimde Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme", 82; Öncü - Onulur, "Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)", 432-434.

ler zoom, whatsapp gibi sosyal platformlar üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla bu programları kullanma noktasında güçlükler yaşandığı anlaşılmıştır. Ayrıca elektrik ve internet kesintileri gibi elde olmayan nedenlerden dolayı sıkıntılar yaşandığı ifade edilmiş ve bunlar da doğal karşılanmıştır. Çevrimiçi yapılan Kur'an derslerinin yüz yüze eğitim kadara olmasa da⁵² faydalı olduğu anlaşılmıştır. Katılımcı kursiyerlerin tamamına yakını Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrendiklerini söylemişlerdir. Derslerde katılımcıların yaş farkı ve eğitim seviyelerinden dolayı güçlükler yaşansa da bunların tolere edilerek dersin bütünlüğünün sağlandığı anlaşılmıştır.

Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'nin katılımcıların gözüyle çok faydalı ve işlevsel olduğu söylenebilir. Programa dair geri dönütleri incelediğimizde bunu görebiliriz. Özellikle kursiyerler bu program sayesinde yıllardır arzu ettikleri hedeflerini gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir. Ayrıca farklı mesleklerde çalışanlar için uzaktan eğitim bulunmaz bir fırsat olmuştur. Çünkü işlerinden dolayı zaman bulamayan kişiler bir şekilde zamanlarını ayarlayarak bu program ve silesiyle Kur'an-ı Kerim'i öğrenmişlerdir. Öyle ki pandemi sona erse bile Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'nin mutlaka devam etmesi gerektiği yönünde geri dönütler alınmıştır. Bu da uzatan Kur'an eğitim programının son derece faydalı ve gerekli olduğunu göstermektedir.

Son olarak Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim)'na dair önerileri incelediğimizde daha önce de ifade edildiği gibi en çok istek programa dini ve ahlaki derslerin eklenmesi noktasında olmuştur. Nitekim Başkonak'ın yapmış olduğu çalışmada katılımcılara Kur'an dersinden başka hangi alanlarda online eğitim almak istersiniz sorusuna katılımcılar "İlmihal, Siyer, Fıkıh, Arapça, Dinler Tarihi" gibi cevaplar vermişlerdir.⁵³ Başvuru sırasında yaş, eğitim düzeyi gibi kriterler göz önünde bulundurularak, belli kategorilere ayrılarak planlamaların yapılması önerilen diğer bir husustur. Ayrıca bu programda görev alacak personelin teknik anlamda bir eğitimden geçirilmesi istenmekte ve bunun önemli olduğu düşünülmektedir.

Netice itibarıyla Uzaktan Kur'an Öğretim Programı'nın her ne kadar bir takım teknik sorunlar olsa da işlevsel olduğu söylenebilir. Bu program sayesinde birçok kişinin (araştırmaya katılan 9 kursiyer) Kur'an okumaya başladığı anlaşılmıştır. Bu nedenle de programın farklı dini ve ahlaki dersler eklenerek, teknik anlamda iyileştirmeler yapılarak geliştirilmesi ve devam etmesi gerektiği yönünde beklentiler vardır.

52 Akaslan, "Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur'an-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)", 34-35; Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", 51-52; Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri", 194.

53 Başkonak - Akşener, "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği", 736.

Etik Beyan Formu

Etik Beyan / Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Yazar(lar) / Author(s)	Şeref YILDIZHAN – Mehmet Emin AY
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Yazar Katkıları / Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: ŞY (%50), MEA (%50) Veri Toplanması / Data Collection: ŞY (%100), MEA (%0) Veri Analizi / Data Analysis: ŞY (%70), MEA (%30) Makalenin Yazımı / Writing up: ŞY (%70), MEA (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: ŞY (%100)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

Kaynakça

- Akaslan, Yaşar. "Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur'an-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 9-37. <https://doi.org/10.17120/omuifd.779343>
- Altaş, Nurullah. "Türkiye'de Dini Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (2016), 7-42.
- Arat, Tugay - Bakan, Ömer. "Uzaktan Eğitim ve Uygulamaları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 14/1-2 (2011), 363-374.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 37/469-470. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996.
- Başkonak, Mustafa. "Covid-19 Salgın Sürecinde İşitme Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 89-119.
- Başkonak, Mustafa - Akşener, Ayşe. "Kuran Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: On Saatte Online Kuran Eğitimi Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (2020), 714-740.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Pegem Akademi, 31. b., 2021.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitapevi, 6. b., 2021.
- Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 4. b., 2013.
- Çelik, Cihat. "Uzaktan Eğitimde Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme". *RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 75-84.
- Çetin, Abdurrahman. "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 95-101.
- Çıtırık, Amine Nuriye - Zengin, Zeki Salih. "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Salgın Hastalıklar Özel Sayısı* (2020), 599-624.
- Dağ, Mehmet. "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'an Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-". *Ekev Akademi Dergisi* 55 (2013), 37-54.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kur'an Kursları Öğretim Programları". Erişim 26 Kasım 2022. <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı". Erişim 26 Kasım 2022. <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/kategoriler/hizmetlerimiz/yaygin%C4%B1ndin-e%C4%9Fitimi-daire-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>
- Ercan, İlyas. "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri". *Marifetname Dergisi* 8/1 (2021), 169-204.
- Koç, Ahmet. "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 349-376. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. b., 2012.

- Kurt, İbrahim. "Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2021), 393-421.
- Öcal, Mustafa. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi. Dergah Yayınları, 2. b., 2017.
- Öncü, Ali - Onulur, Tuğba. "Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Kur'an Öğretimi Programı Üzerine Nitel Bir Araştırma (Denizli Örneği)". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 417-443. <https://doi.org/10.17859/pauifd.945110>
- Özdemir, Ömer - Erdoğan, İrfan. "Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 11-41.
- Tekindal, Melike vd. "Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18/42 (2021), 5425-5443. <https://doi.org/10.26466/opus.882177>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, 10. b., 2016.
- Yolcu, Hacı Hasan. "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2020), 237-250.
- Yüksel, Ayşe Nur. "Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme". *Social Sciences Studies Journal* 54/6 (2020), 547-552. <https://doi.org/10.26449/sss.2099>